

Països Catalans: problema i programa

Joan Fuster

Reflexions sobre els Països Catalans de la mà d'un dels intel·lectuals catalans més destacats del segle XX.

I

No cal dir que el "problema", a hores d'ara, tindria unes possibilitats de plantejament i de solució molt distintes, si no fos per la incòmoda "qüestió de noms". Circumstàncies històriques ben conegudes van impedir que, de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, hi prevalgués un gentilici comú i un corònim igualment unitari. Potser en el moment oportú ningú no en va sentir la necessitat: quan arribà l'hora d'encetar el procés de constitució de les "nacions modernes" - que a la llarga esdevindrien "nacions-estat" -, el nostre poble ja ingressava de ple en l'àmbit de la "monarquia espanyola", i ho feia d'una manera espontània, subsumint-se en una denominació que el sobrepassava i que havia de marcar perillosament el seu futur. A partir del regnat de Ferran el Catòlic, hi hagué entre nosaltres tantes excitacions anticastellanes com es vulguin, però ben poques d'antiespanyoles. No oblidem que el separatisme de la Guerra dels Segadors, per exemple, va ser més aviat accidental i, sobretot, que les derrotes d'Almansa i de l'11 de setembre no representaren unes derrotes "nacionals" enfront d'Espanya com a concepte integrador, sinó el fracàs d'una complexa coincidència de factors polítics i de classe anecdòticament lligats a una lluita dinàstica. De fet, la majoria dels "botiflers" de la primera peripècia borbònica no estaven més castellanitzats que els "patriotes" de l'altra banda... El cas és, i sigui com sigui, que ens fallaren les "condicions objectives" mínimes perquè, en el moment que a Europa les "nacions" es preparaven a formalitzar-se, poguéssim aprofitar-ne l'opció. I els "noms" hi interferien.

Tots havíem començat sent, com deia Ramon Muntaner, "vers catalans". Amb el temps, ens dividírem en "catalans", "valencians", "mallorquins" i fins i tot "rossellonesos". La llengua mateixa en quedà afectada. En un principi això tenia una transcendència molt relativa: hi perdurava el sentiment - cada cop més vague, és clar - d'una identitat d'orígens i d'unes vinculacions quotidianes, i l'idioma, a pesar de la nomenclatura localista, va mantenir la seva unitat bàsica. La cosa es deteriora a poc a poc, però, en part, perquè les divergències estructurals de cada regió s'accentuaven i, en part, també, perquè a tot arreu hi penetrava, finalment en termes agressius, la concepció uniformista de la Monarquia. No puc detenir-me en detalls, que conferirien a aquest paper una pretensió erudita que no vol tenir. La "consciència nacional" unitària, en l'àrea catalanoparlant, mai no es va perdre del tot. I amb la gent de la Renaixença va rebrotar. La dificultat venia provocada pel "nom". Els particularismes, que les classes dominants tant fomenten com combaten, segons que els convé, hi incidien enèrgicament: a les Illes i al País Valencià, com era lògic. Es tractava - per algú - de superar-los.

No ha de sorprendre'ns, en aquesta perspectiva, que un valencià del XVI ja llenci la fórmula "pàtria llemosina": era un recurs per a no dir "català" ni dir "valencià", quant a l'idioma, i per a reconèixer, de passada, el fet nacional, encara que sigui anacrònic dir-ho així. El mot "llemosí" figura en l'Oda del senyor Aribau. I, especialment, entre els renaixentistes valencians, la confusió filològica encara avui mateix troba algun despiatat seguidor. Constantí Llobart, el renaixentista valencià d'esquerres i populista, contrafigura de Teodor Llorente, s'aferrà a dir-ne "llemosí", de tot allò que ens era compartible a mallorquins, valencians i catalans estrictes. Sabia que triar el terme "català" podia ferir la susceptibilitat provinciana dels seus paisans. El terme "català" s'havia convertit en exclusiva dels habitants de més amunt del riu de la Sénia. No ens incloïa, a valencians i mallorquins. "Llemosinisme", doncs: una manera d'afirmar la unitat nacional. La lingüística i, eventualment, l'altra. Com que l'episodi, des de l'angle del País Valencià, ha tingut i té una virulència extravagant, no em sé estar de recordar ací una altra proposició: la del senyor Nicolau-Primitiu Gómez Serrano, fill, com jo, de Sueca. Don Nicolau-Primitiu, fantàstic en les seves especulacions de "paleotoponímia", participava de les evidències essencials, quant a la unitat de la llengua i a la del poble que la parla. Per què no "inventar" uns noms nous, si poguessin ser eficaços? En comptes de dir "valencià", "català", "mallorquí", per a l'idioma, podria trobar-se un compromís agradable i satisfactori per a tothom. El conflictiu - perquè el particularisme és incessant, i el "mallorquí" pot ser discutit des de Menorca i des d'Eivissa i des de qualsevol illa despoblada - "mallorquí", passava a ser "balear". I amb les tres síl·labes inicials de "balear", "català" i "valencià", suggeria el terme "bacavés". I d'allò que ara denominem "Països Catalans", ell en deia "Bacàvia". Un dia, ho explicava, això, a Carles Riba, temptant-lo a riure. Em contestà: "I per què no? No han posat en circulació "Benelux"?" Tenia raó. Però la vida - la local - no admet conclusions tan expeditives.

El "Benelux" no ha prosperat, no prosperaria "Bacàvia". L'expressió "Països Catalans", malgrat tot, es feia inevitable. Hi havia precedents: el més antic que fins ara coneixem és valencià i del 1875. Basta que un valencià o un mallorquí - de tot l'arxipèlag, s'entén - pensi cinc minuts en ell mateix i en la història dels seus perquè perdi l'escrúpol de dir-se "català". Algunes publicacions dels anys 20 o dels 30 ja empraven això de "Països Catalans". L'alternativa més raonable era "Països de Llengua Catalana". En la penosa penitència de la Guerra d'Espanya, em sembla que fou Alexandre Cirici Pellicer qui va ressuscitar la denominació "Països Catalans". Jo m'hi vaig apuntar de seguida. En un paper titulat precisament Qüestió de noms vaig justificar la tria. La histèria provinciana que al País Valencià i a les Illes ha suscitat el progressiu ús de "Països Catalans" ve a confirmar-me en l'encert d'aquella promoció. No pas provocació. Perquè hi ha un "fet", que hem d'anomenar. Si no és "Països Catalans", com? Hi ha molts valencians i molts mallorquins que s'irriten, si se senten dir catalans. I moltíssims catalans estrictes que mai no han pensat que els valencians i els mallorquins - i els rossellonesos - som nacionalment uns amb ells.

II

I què som, o són, els "Països Catalans"? Una "nació", una "nacionalitat", un "projecte" de l'una cosa o de l'altra? Si l'esquerra dels Països Catalans, modesta en tant que catalana i en tant que esquerra, hagués estat mitjanament intel·ligent - i no ho ha demostrat encara -, avui disposaríem, valencians, mallorquins, catalans estrictes, d'un

petit cos de doctrina "nacionalitària". Però les nostres simultànies, germanes i/o paral·leles "esquerres" s'han caracteritzat, sempre, per la seva misèria intel·lectual. I pel seu distanciament de la realitat. Les revoltes intermitents, les cremes de convents, les matances de capellans i de burgesos, els "pactes" de l'etern "pactisme" imbècil, tot plegat contradictori, amb prou feines han servit de res.

No ho dic com a reprotxe. Potser l'esquerra, d'extrem a extrem dels Països Catalans, no podia ser sinó això. Una bestiesa. La dreta, en canvi, sí que sabia on anar. La dreta, entre nosaltres, sempre ha estat més "il·lustrada" que l'esquerra. Com és natural, ai! La idea d'una "tradició nacional", que hauria d'haver estat la base teòrica de l'esquerra, fou assumida per la dreta. I ara podríem repassar dos llibres emblemàtics: el del bisbe Torras i Bages i el del descarat de Francesc Pujols: 'La Tradició Catalana' de l'un, justament, i el 'Concepte General de la Ciència Catalana' de l'altre. Són dos papers en aparença antagònics, als quals caldria afegir moltes planes de Xènius, de Rovira i Virgili, del doctor Trueta, de Jaume Vicens, de Ferrater Mora... Tot això emana fonamentalment del Principat, però incorporant-hi Llull i Turmeda, Ausiàs March i Vives - i gent transvasada com Eiximenis i Muntaner. No hi adduïa Trueta el mateix Blasco Ibañez? I per què no? Fou objectivament menys "català" Blasco que Pi i Maragall? Ningú, per cert, no ha reivindicat don Antoni Maura, i és que resultava ben difícil fer-ho. En qualsevol cas, una "Tradició nacional" que pugui dir-se autènticament catalana no sabia prescindir dels grans noms valencians i mallorquins. Ni dels petits. I la cosa no es limita a l'"altra cultura".

Al fil de la divagació, convindria preguntar-se per què el vaporós nacionalisme romàntic, el de les "englantinas", s'inclinà cap a la dreta, i cap a una dreta sovint sagristanesca. El fet és anterior a la vertadera politització del Moviment literari. La Renaixença fou burgesa i conservadora, si més no en part: quan comença a ser, com sol dir-se, la "ideologia" de la "burguesia barcelonina"? Si la "burguesia barcelonina" del XIX és "el senyor Esteve" - que no ho era - o és "el viudo Rius" - que sí que ho era -, en cap dels casos no pot pas dir-se que fos gaire "catalanista". El vetes-i-fils de "la Puntual" no podia saber-ne res, cronològicament, i el senyor Rius, en el supòsit que quotitzés a la Lliga, ho feia per motius aranzelaris i numantinament provincians. El "nacionalisme català", realment, no els afectava, i la idea d'uns "Països Catalans" els hauria deixat perplexos. La burgesia del Principat va trobar per fi, i després del 98, uns líders, uns projectes d'acció, una oportunitat electoral: aquella "presa de la Bastilla" regional que protagonitzaren Prat de la Riba i Cambó, una "revolució burgesa" retardada i fallida. Al capdavant, Prat i Cambó encara entraven en els esquemes del Manifest com a "burguesia nacional". Al País Valencià i a les Illes - i no parlarem de la Catalunya Nord, que és tot un altre món - el "nacionalisme burgès" era simultàniament inimaginable. Ni tan sols conformat com a "regionalisme". Els qui des de Barcelona van parlar ja de la "Gran Catalunya" prou sabien que, de moment, jugaven a la utopia.

El drama era la contradicció que, en una àrea que passablement cobria una qualsevol definició vuit-centista de "nació" o de la "nacionalitat" - compareu la de Prat de la Riba amb la de Stalin, divertidament semblants -, les divergències regionals s'imposaven a nivell d'estructures i de superestructures. Eren unes divergències importants. Però tant importen com per oblidar les convergències? I no dic ja les històriques, les lingüístiques, les culturals: les del pa de cada dia.

L'antítesi "proteccionis-me/lliurecanvisme", posem per cas, dividia a tothom: hi hagué

"lliurecanvistes" al Principat i hi hagué "proteccionistes" - a Sueca, a Alcoi - al País Valencià. No sé què hi passava a les Illes. En tot cas, la classe dominant bàsicament agrària - burgesia? - del País Valencià i de les Balears se subordinà a l'oligarquia carpetovetònica, que aleshores i fins fa quatre dies encara era etiquetable de "latifundista semi-feudal castellano-andaluz", com deien els pamflets del PC. El "proteccionisme" de l'INI desplaçà la polèmica, i els escàndols de l'"autarquia" franquista ens alliberen del vell fantasma, encara poc estudiat. L'excés administratiu i teòric del feixisme ha servit, si més no, perquè avui ja no ens enfrontem, valencians, balears, catalans estrictes, a propòsit d'unes collonades duaneres. Que mai no van ser reals, de poble a poble.

El "nacionalisme català", en els termes socialment possibles, i amb la capitania d'una "burgesia" que, si no fou "nacional", aspirava a ser-ho, ni tan sols arribà a Tortosa ni a Lleida. Els partits proletaris que hagueren de plantar cara a la burgesia del Principat van ser, per això mateix, "regionals". I la "petita burgesia" - "classe popular", ben mirat - que hi podia haver fet coagular una empenta més àmplia geogràficament, si no amb unes generacions nacionalitàries, almenys amb les mínimes adhesions liberals, i fins i tot democràtiques, que pertoquen. Però no: això no funciona. La "petita burgesia" a tot arreu, continua sent franquista. Al País Valencià s'ha fet més reaccionària que mai. Quan Francesc Macià va venir a València el 31 o el 32, les multituds l'aclamaren: hi veien un exemple estimulante. Si demà hi vingués Josep Tarradellas, no solament hi trobaria la indiferència olímpica dels "catalanistes" valencians, sinó sobretot, l'odi de la "catalanofòbia" fomentada pel postfranquisme ultrafranquista vigent. Macià fou un "mite" popular; Tarradellas és un alfil governamental. I això, la gent, que no es mama el dit, ho sap. Tarradellas té una morbosa inclinació a xerrar pels descosits. "Tan poc que costa callar!", venia a dir Joan Maragall. Però no, Tarradellas és un episodi pintoresc i efímer. Els "Països Catalans" hi són anteriors i hi seran posteriors.

No hi ha hagut un "nacionalisme" global dels Països Catalans com hauria calgut - i ni tan sols de tot Catalunya, alto! - perquè els desfasaments de classe i d'estructura econòmica han estat i són terriblement alienadors. L'actual catalanofòbia municipal de València, que no és sinó pura "alienació" en el sentit més catequísticament marxista de la paraula? La cosa comença on comença una presumpta esquerra. Ni l'Aliança ni la UCD no compten: hi estan en contra. En contra del País Valencià: no dic dels Països Catalans. Però més de mig PSOE, que hauria de ser l'esquerra i no ho és, encara no ho ha entès; ni ho han entès tots els del PC, i són l'esquerra consensualment més trista. Hauríem d'indagar com respondrien davant tots dos drames, el de "classe" i el "nacional", els partits aparentment de classe i nacionals de la Catalunya estricta, i és clar, de les Illes. Les notícies del diari són descoratjadores. Estadísticament, els vots del 15 de juny famós, al Principat i al País Valencià van donar la victòria a les esquerres, a unes esquerres suaument esquerranes i improvisadament autonòmiques. O no? O no ens coneixem tots? Ignoro què passà a les Illes. I és igual, què collons!

Tarradellas, en unes últimes declaracions a un setmanari valencià, s'ha manifestat "contra els Països Catalans". I ho trobo molt correcte: què n'havia de dir aquest senyor? És un "regionalista bien entendido" de la pitjor espècie. Qualsevol confusió sobre el particular serà culpa dels partits vaporosament "nacionalistes" del Principat. Tarradellas ha substituït Ferran Valls i Taberner - quina diferència hi havia entre l'un i l'altre? - en la fantasia pre-autonòmica d'avui. Jo no sé si Josep Tarradellas es fa cap il·lusió sobre el seu "poder". Ell en té, si en té gens, perquè el difunt Valls i Taberner ha passat a millor

vida: a la vida celestial. Ferran Valls, desterrat per Primo de Rivera, encara va saber què era el Maestrat: un tros de "país català" que no era Catalunya.

El senyor Tarradellas se'n fot, dels "Països Catalans". Els "Països Catalans" se'n foten, del senyor Tarradellas. El senyor Tarradellas no ha llegit ni 'La nacionalitat catalana' de Prat de la Riba. Les lectures del senyor Tarradellas seran un deliciós entreteniment per als erudits de demà passat: hi descobriren un analfabetisme apassionant. El "pragmatisme", tan invocat del personatge, no és més que una jovial historieta del postfranquisme, que, amb noms i cognoms, podríem referir. No va ser l'esquerra, ni el centre, qui hi va intervenir. L'esquerra i el centre s'hi van agenollar. Quan al Principat, i Tarradellas capdavanter, diuen "Catalunya!", i hi ha el Guti, i el senyor Pujol, i la Frederica Montseny, i les figures que els han parit, jo ho tradueixo a l'estil dels equivalents del meu rodal: "Para ofrendar nuevas glorias a España...". Això.

III

Els Països Catalans són alguna cosa: què? Una nació, una nacionalitat, un fantasma? No m'importa. Encara espero que algú, catedràtic o no, em proporcioni una definició d'aquests termes - "nació", "nacionalitat", "fantasma" - amb un mínim rigor científic. Però són - som - alguna cosa. No volen que siguem una nació o una nacionalitat? És igual. Serem un fantasma. Un fantasma polític. Ells - els que hi estan en contra - l'hauran de tenir sempre present. El "regionalismo bien entendido" dels partits burgesos i criptoburgesos - socialdemòcrates - del Principat no volen saber-ne res. I en el rodal de la trista socialdemocràcia que patim, hi incloc el PSUC. No caldrà dir que les dependències sucursalistes de la Dreta i la presumpta Esquerra, al País Valencià i a les Illes, s'esmunyen davant la urgència d'una definició. Catalans? Valencians? Mallorquins? I més que mallorquins, menorquins, eivissencs? I els mateixos valencians, són tots "valencians"? Hi ha els "alacantins" i els "castellonencs", que es miren la València franquista amb recel, i amb recel el Consell Pre-Autonòmic, dominat per UCD, AP i la "guàrdia de Franco" de les Diputacions Provincials. Són coses que passen.

"Nacionalment", els valencians, per exemple, què som? Podem ser "catalans"; podem ser "espanyols". La tria és límpida. La fauna del "Para ofrendar", encara que vociferi un "Per a ofrenar", ja sabem tots per on va. És l'eterna genuflexió davant Madrid. És, encara, una eventualitat pitjor: és la submissió a la "classe dominant" - Gramsci es preguntaria si és alhora "classe dirigent" -, i ja no caldria parlar-ne més. Fa poc, un professor ben alimentat per la petita plutocràcia local i per la caricatura del socialisme indígena ens demanava, als intel·lectuals valencians, que no emigréssim a Madrid ni a Barcelona - i ni Gil-Albert ni Andrés Estellés ho han fet -, i ens reclamava que fóssim "sólo valencianos". Es pot ser "sólo valencia-no"? Ho és l'individu que al·ludeixo? Convicte i confès, i entonant el "Para ofrendar nuevas glorias a...", el personatge en qüestió és "anticatalanista" perquè és "espanyolista". I un espanyolista militant. Però no solament "valencià", no es pot ser únicament "valencià".

El poc o molt èxit que la noció de "Països Catalans" ha tingut al País Valencià i a les Illes i, proporcions servades, més que al Principat, es deu a l'evidència de necessitar, nosaltres, els valencians i els balears, una "identitat nacional" que vagi en contra del provincianisme promogut per la classe dominant i més o menys dirigent. Al Principat,

aquesta angoixa no es planteja. Els valencians que ens reclamen valencians volem la normalització de la llengua, i més coses. Volem ser el poble que volem ser. Una tautologia? No. Volem ser valencians. I, com ja vaig escriure en un llibre bastant difós i antic, "dir-nos valencians és la nostra manera de dir-nos catalans". O sigui: ser nosaltres mateixos. Que és el que la infecta burgesia indígena, castellanitzada, no accepta. Aquesta burgesia, a través del Consell de la Pre-Autonomia, ha tingut la poca vergonya de suggerir - era el portantveus de l'Alianza Popular, tot s'ha de dir - que calia ensenyar a les escoles el "valencià vulgar", perquè el "valencià culte" és el català. El català, com a idioma literari, té una plataforma valenciana il·lustre, amb Ausiàs March, amb Joanot Martorell, el del Tirant lo Blanc, amb Jaume Roig, amb Roís de Corella, amb sor Villena, i...

Bé, no cal insistir-hi. Perdrem el temps si discutim amb analfabets i amb subnormals, encara que sigui Consellers de la Pre-Autonomia. Cada dia més, els valencians s'interessen per les seves "senyes d'identitat". El feixisme local, homòleg al del senyor Tarradellas, nega els Països Catalans. Un pollastre - o pollastret - parlamentari del PSOE, al Congrés va fer el ridícul augurant un "colonialisme" - català, és clar - si les "regions autònomes" arribaven a federar-se. Aquest tendre ex-jesuïta, socialista improvisat i valencià castellanista, podria haver estat una mica intel·ligent i no caure en la trampa que li parava l'Alianza Popular. La tal "federació" entre regions autònomes ja venia descartada pels principis mateixos de l'avantprojecte de la Constitució espanyola. Josep A. González Casanova ho ha explicat acadèmicament. Els "Països Catalans" no tenen lloc en la Constitució del Consensus. Tampoc no en van tenir en les mil i una constitucions espanyoles precedents, començant per la de Cadis. I què? Prohibir "constitucionalment" la federació de regions autònomes, ara com ara, no passa de ser una provocació. Una provocació que venia de l'AP, i que per a certificar imbecil·litats, va aconseguir vots de dreta i d'esquerra. La Dreta i l'Esquerra espanyoles estan en contra dels Països Catalans. Una amena unanimitat.

Poc o molt, la promoció dels Països Catalans - com a programa - ve incitada des de la perifèria: des del País Valencià, des de les Illes. A la Catalunya estricta no en senten la necessitat: parteixen d'un "regionalisme" fort, virulent i tot, cantant Els Segadors i gargaritzant algun "Visca Catalunya lliure!". És pura misèria, això. L'autonomia - i per què només "autonomia"? - de la Catalunya estricta passa, solidàriament, per les autonomies de les Illes i del País Valencià. No es tracta de promoure "federacions" prematures. Ni el Principat, ni les Illes ni el País Valencià, avui, no estan en condicions de "federar-se". Amb una "constitució" com la que ha pactat la desgraciada pinya social-cristiano-euro-demòcrata, ni tan sols l'Extremadura autònoma no podrà connectar amb una inèdita Castella autònoma. Ningú, al Congrés ni al Senat, no és massa partidari de les autonomies, ni que siguin carpetovetòniques. Ara els carpetovetònics porten un tret avançat: ells són els espanyols per definició. Com els de Cantàbria i els d'Andalusia. Ells, els espanyols - i els espanyols dels Països Catalans -, no hi veuen sinó una descentralització, que, d'altra banda, mai no es produirà. Euskadi inclourà Navarra? Galícia s'ha de desentendre de Portugal? Serem els Països Catalans, conjuntament, una dispèpsia nacional?

Els qui més necessitem ser "catalans", quan ho necessitem, som els valencians i els mallorquins. No serem molts, però hi serem els que aguantem un mínim principi d'afirmació nacional. Els "Països Catalans" no poden ser, ara mateix, una fórmula d'acció política. Caldria, abans, que el País Valencià se sentís o es reconegués català, i

igualmente cada una de les Illes. Però si renunciem a l'"acció política" des d'ara mateix, com a proposta d'emancipació nacional, ens veurem condemnats a ser "província". I que no serà solament ser "província": serà, també, una al·lició de classe, que, enmig de l'embolic, no sabrem superar. De classe o de classes. Posem-hi les "classes populars". Desintoxicar-les de l'amarga idiòcia feixista, que tan ingènuament han assumit, suposaria un esforç que l'actual Pseudodemocràcia no farà mai: et pour cause! Els catalans que - i tan se val l'alegria bèstia dels almogàvers - han arribat a "imaginar-se" catalans des de Salses a Guardamar i des de Fraga a Maó, serem un principi nacional seriós. Contra la "classe dominant", que fa que el President Tarradellas i el President Albiñana, que mai no s'han saludat, siguin cosins-germans, i nebots del Rei, políticament. Hi ha una pul·lulació de veïns, que més que "republicans" són perplexament valencians. O catalans. Més aviat, per valencians, hem de ser catalans. I contra Tarradellas.